

KURULUŞ DÖNEMİ OSMANLI TARİHÇİLİĞİ VE TARİH YAZMA GEREKÇELERİ

FOUNDATION PERIOD OTTOMAN HISTORIOGRAPHY AND THE REASONS BEHIND HISTORY WRITING

Uğur Akbulut*

Özet

Bu çalışmada kuruluş dönemi Osmanlı tarih yazıcılığının ortaya çıkışı ele alınmıştır. Kuruluş tarihinden bir asır sonra başlayan Osmanlı tarihçiliğinin II. Bayezid devrine kadar geçirdiği değişimler incelenmiştir. Diğer yandan bu dönem tarihçilerinin eserlerini yazarken emeklerine karşılık olarak beklentileri ortaya konulmuştur. Tarihçilerin eserlerini bir yandan ekonomik beklentiler diğer yandan da dünyada kalıcı bir eser bırakma arzusuyla yazdıkları anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarih, tarihçi, tarihçilik, Osmanlı tarihçiliği.

Abstract

In this study, the appearance of history writing of the foundation period of the Ottoman Empire was studied. The changes in the history writing, which started one century after the foundation date, up to the time of Bayezid II were investigated. On the other hand, expectations of historians of this period for their efforts to write their works were presented. It was expressed that historians wrote their works by the motives of earning money and/or leaving good and permanent works behind them.

Key words: History, historian, historiography, Ottoman historiography.

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi KKEF, Tarih Eğitimi ABD, Erzurum

Giriş

XIII. yüzyılın sonu ve XIV. yüzyılın başlarında kurulan Osmanlı Devleti'nin, kuruluşundan itibaren siyasi ve askeri sahada gösterdiği gelişmeyle, tarih yazıcılığı sahasında gösterdiği gelişme aynı paralelde yürümemiştir. Bu nedenle tarihçilik alanındaki ilk ürünler ancak devletin kuruluşundan bir asır sonra ortaya konulmaya başlanmıştır. Bu husus göz önünde bulundurulduğunda tarihçiliğin gelişme evrelerini siyasi tarihten farklı olarak düşünmek gerekir. Buna göre siyasi tarih olarak Osmanlı Devleti için kuruluş döneminin sonu ve yükselme döneminin başlangıcı İstanbul'un fethi kabul edilmesine rağmen, bu çalışmada tarihçilik için kuruluş döneminin sonu ve ilmi tarihçiliğin başlangıcı olarak II. Bayezid dönemi uygun görülmüştür.

Osmanlı tarih yazıcılığı esas itibariyle Arap ve İran tarih yazıcılığından önemli ölçüde etkilenmiş ve hatta bunların devamı niteliğini taşımakla beraber, altı asır boyunca tarihçiliğin hemen her türünde "Osmanlı tarzı" olarak nitelendirilebilecek yeni bir anlayışın teşekkül ettiği ve zamanla kendine has özellikler göstererek varlığını sürdürdüğü görülmektedir.²¹¹ Bununla birlikte, Osmanlıların kuruluş döneminde belli bir tarih geleneğine sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu nedenle tarih yazımı, Franz Babinger'in ifadesiyle basit, acemice ve destanî bir havada başlamıştır.²¹²

Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı

Osmanlı Beyliği, fetih ve gaza ruhu ile ortaya çıkmış, sınırlardaki akıncı beyler ve derviş gazilerin faaliyetleri ile büyümüş ve güçlenmiştir. Osmanlıların ilk ortaya çıkışlarından itibaren siyasal geleneğin başlıca unsuru Hıristiyan komşularla mücadele olmuş ve bu mücadele önemini hiç yitirmemiştir.²¹³ Bu gerçeğe uygun olarak kuruluş devrinde ortaya konulan ilk örnekler "menakıbname" ve "gazavatname" türünden eserler olmuştur.²¹⁴ Osmanlı Devleti'nin kuruluşu da menkıbevi karakterden kurtulamamıştır.

²¹¹ Mehmet İpşirli, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Osmanlı*, VIII, Ankara 1999, s. 247.

²¹² Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, Ankara 1992, s. 8.

²¹³ Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul 2000, s. 11; Halil İnalcık, "Osmanlı Tarihçiliğinin Doğuşu", *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Ankara 2000, s. 101.

²¹⁴ M. İpşirli, aynı makale, s. 247.

Fakat Osmanlılar için asıl sorun devletin kuruluşunu anlatan çağdaş kaynakların olmayışıdır. İlk Osmanlı tarihleri hep, sonraki emperyal* dönemin ideolojisi ve havası içinde kaleme alınmış eserlerdir.²¹⁵

Osmanlı kültür sahasında tarihe dair ilk eser, ancak devletin kuruluşundan bir asır sonra, yani XV. yüzyılın başında yazılmıştır. Günümüze ulaşan bu eser tarihçiden ziyade şairlik yönüyle isim yapmış olan Ahmedî'nin "İskendernâme" adlı eserinin sonuna ilave ettiği "Dâsitan-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman"ıdır. İlk manzum Osmanlı tarihi örneği olan bu eser kendisinden sonraki pek çok tarihçi tarafından kaynak olarak kullanılmıştır.²¹⁶

Osmanlı tarihçiliğinin ilk numuneleri Sultan II. Murad (1421-1451) döneminde oluşmaya başlamıştır.²¹⁷ Bu dönemde Sultan II. Murad'ın teşvikiyle İslam tarihinin önemli bazı eserleri tercüme edilmiş, günümüze kadar orijinal haliyle gelen saray takvimleri hazırlanmıştır.²¹⁸ Yine bu dönemde Anonim Tevârih-i Âl-i Osman adlı tarihlerin de yazılmaya başlandığı görülmektedir. Bunlar içerik bakımından çeşitlilik göstermekle birlikte esasta birbirine bağlı olan popüler tarihlerdir. Müellifleri meçhul olan bu tarihler halkın tarih dinleme ihtiyacını gidermek için kaleme alınmıştır.²¹⁹

* Emperyal dönemden kasıt Osmanlıların güç ve kudreti ellerine geçirmiş oldukları devredir. Yoksa buradan emperyalizm=kolonyalizm manası çıkarılmamalıdır. Zira Osmanlı Devlet "imperium" devlettir. İmperium devlet, toprak mülkiyetinin hükümdara değil devlete ait olduğu sistemdir. Bu devlette hükümdar ülkeyi idare ve muhafaza etmekle mükelleftir. Bu anlayış Türk devlet ananesinin en mühim vasıflarından biridir. (Selahattin Tozlu, "Anadolu Türk Tarihi ve Anadoluçuluk", *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, S: 9, yıl: 2004, s. 408, 9 numaralı dipnot.)

²¹⁵ İlber Ortaylı, "Menkıbe", *Efsaneler ve Gerçekler*, Ankara 2000, s. 12-16.

²¹⁶ Nihat Sami Banarlı, Ahmedî ve Dâsitan-ı Tevârih-i Âl-i Osman", *TM*, C. VI, 1936, s. 50. Necdet Öztürk, "Osmanlılar'da Tarih Yazıcılığı Üzerine", *Osmanlı*, VIII, Ankara 1999, s. 257; Necib Asım, "Osmanlı Tarih Nüvisleri ve Müverrihleri", *TOEM*, Cüz. I, 1326, s. 45.

²¹⁷ Akdes Kurat, "Bizansın Son ve Osmanlıların İlk Tarihçileri", *TM*, C. III, İstanbul 1935, s. 187.

²¹⁸ V. L. Ménage, "Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, IX, 1978, s. 230-231. V. L. Ménage "Sultan II. Murad'ın Yıllıkları", *İÜEF Tarih Dergisi*, S. 33, Mart 1980/81, s. 84. Osman Turan, *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler*, Ankara 1984, s. 5;

²¹⁹ Hasan Hüseyin Adalıoğlu, "Osmanlı Tarih Yazıcılığında Tevârih-i Âl-i Osman Geleneği", *Osmanlı*, 8, Ankara 1999, s. 288.

II. Murad döneminden itibaren kaleme alınan bir diğer tarih yazım türünü de gazavâtnâmeler oluşturur. Türk edebiyatında gazilerin din düşmanlarıyla yaptığı savaşları anlatan gazavatnâmelerde fetih ya da zafer söz konusu değildir. Zira önemli olan din uğruna savaş yapmaktır, bunun neticesi çok büyük önem arz etmemektedir.²²⁰ Gazavâtnâmeler, belli bir döneme ait olayları teferruatlı bir şekilde anlattıkları için tarihi önem de arz ederler ve bu yönüyle tarih araştırmacıları için mühim bir kaynak vazifesi görürler.²²¹ Gazavatnâmelerde bilhassa Bizans imparatorunun, Osmanlılara karşı Avrupa devletlerini harekete geçirmek için dini, bir araç olarak kullandığı ön plana çıkarılarak halkın anlatılan konuya daha fazla dikkati çekilmeye çalışılmıştır.²²²

Konar-göçer bir toplum tarafından kurulan Osmanlı beyliğinin kısa bir zaman içinde büyüyüp gelişmesi, devlet adamlarını yerleşik düzenin gereklerinden olan pek çok düzenlemeyi yapmaya zorlamıştır. Yerleşik düzen bazı bürokratik kurumları da beraberinde getirmiştir. Bilhassa Fatih Sultan Mehmed zamanında yeni kanunlar yapılmış, sistemde ciddi değişikliklere gidilmiştir. Tarih yazımı da tıpkı göçebelikten yerleşik hayata geçiş gibi bu dönemde kabuk değiştirmiş ve yerleşik düzenin bir kurumu gibi çalışmaya başlamıştır. Konar-göçer bir toplum sistemli bir yerleşik hayata geçerken, onun tarihçileri de adeta sözlü anlatımdan yazılı anlatıma, efsaneden tarihe geçiş yapmıştır. Zira göçebelerde tarih ve edebiyat büyük oranda şifahi iken, yerleşik hayatta bunlar yazıya geçirilmeye başlanmıştır.²²³

Fatih Sultan Mehmed dönemi, siyasi alanda meydana gelen değişikliklerin yanı sıra, tarih yazımı için de bir başlangıç olmuştur. Tarih yazıcıları, yavaş yavaş kendi ilmi metotlarını oluştururken, bir edebi yazım türü olmaktan da çıkmaya başlamıştır. Fatih Sultan Mehmed, ilim ve âlimlere büyük önem vermekteydi. Onun teşvikiyle tarih yazma faaliyeti canlılık

²²⁰ Ağah Sırrı Levent, *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi*, Ankara 1956, s. 1

²²¹ Engin Yılmaz, "Gazavât-nâme Tanımı, Tarihi Gelişimi, Kapsamı, Yeni Bir Tasnifi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı:118, Şubat 1999, s. 182; Mehmet Akkuş, *Türk Edebiyatı'nda Gazavât-nâmeler*", *İlim ve Sanat*, S. 8, Temmuz-Ağustos 1986, s. 82.

²²² *Gazavât-ı Sultân Murad b. Mehmed Han İzladı ve Varna Savaşları (1443-1444)*, yay: Halil İnalçık, Mevlûd Oğuz, Ankara 1978, s. 10.

²²³ Tahir Erdoğan Şahin, "Osmanlı 'Kayı' Aşiretlerinde; Göçebelikten Yerleşikliğe Geçiş Sürecini İçerisinde Meydana Gelen Bazı Temel Değişimler", *VI. Osmanlı Sempozyumu* (Söğüt Eylül 1991), Ankara 1992, s. 19.

kazanmış ve kısa zaman içinde Farsça, Arapça ve Türkçe tarih kitapları kaleme alınmıştır. Tarihe karşı yakın ilgi gösteren Fatih Sultan Mehmed'in Yunanca ve İtalyanca bazı tarih eserlerini çevirttiği, maiyetindeki batılılardan tarih öğrendiği de bilinmektedir.²²⁴

XV. yüzyıl başlarında Timur'un Anadolu seferi ve sonrasında meydana gelen siyasi istikrarsızlığa rağmen, bu yüzyıl çerisinde Osmanlı Devleti'nde önemli gelişmeler yaşanmıştır. İstanbul'un fethi, Anadolu ve Balkanların bir bütün haline gelmesi ve devletin sürekli zaferlerle gelişmesi, tabii olarak Osmanlı hanedanına karşı derin ve köklü bir hayranlık uyandırmıştır. Böylece halk, bu hanedanının kahramanlık destanını dinleme arzusu duymuş; Osmanlı hükümdarları da kendi atalarının köklü ve zaferlerle dolu mazisini öğrenmek istemişlerdir.²²⁵ Tarih ve tarihçiye olan bu talep sonucu ilk kez müstakil tarih eserleri yazılmaya başlanmıştır.

Fatih Sultan Mehmed döneminde yazılıp günümüze kadar gelebilen önemli tarihler vardır. Bunlar Şükrullah'ın "Behçetü't-Tevârih", Enverî'nin "Düstûrnâme", Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'nın "Tevârih-i Selâtinî Osmaniye" adlı kitaplarıdır.

Yirmi iki yaşında Osmanoğullarının hizmetine giren Şükrullah, II. Murad zamanında padişahın güvenini kazanmış ve mühim siyasi işlerde kullanılmıştır. Farsça kaleme aldığı "Behçetü't-Tevârih"i 1459/863 yılında bitirerek Sadrazam Mahmud Paşa'ya takdim etmiştir. Bir umumi tarih olan, fakat coğrafya, kozmografya, etnografya ve dinden de bahseden Behçetü't-Tevârih'in Osmanlılar bölümü mühimdir.²²⁶

Fatih Sultan Mehmed döneminde yazılan diğer eser Enverî'nin "Düstûrnâme" adlı kitabıdır. Enverî, daha önce Fatih Sultan Mehmed adına

²²⁴ Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1991, s. 32-39; Ernst Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu Osmanlılar (1300-1481)*, çev. Yılmaz Öner, İstanbul 1988, s. 134; Franz Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, çev. Dost Körpe, İstanbul 2003, s. 352.

²²⁵ Necdet Öztürk, "XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihçileri ve Eserleri" *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S. 25, Ocak 1989, s. 26.

²²⁶ Şükrullah, *Behçetü't-Tevârih, Osmanlı Tarihleri*, I, yay. Çiftçioğlu N. Atsız, İstanbul 1949, s. 39-41; Abdulkadir Özcan, "Fatih Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 14, Yıl. 2003/1, s. 55.

günümüze kadar ulaşmayan “Teferrücnâme” adında bir eser yazmış ve daha sonra Düstûrnâme’yi onun özeti olarak hazırlamıştır.²²⁷

Dönemin bir diğer tarih eseri de Karamanî Mehmed Paşa tarafından yazılan “Tevârih-i Selâtinî Osmaniye”dir. Nişancı, vezir ve veziriazamlık makamlarında bulunan Mehmed Paşa’nın²²⁸ Arapça olarak kaleme aldığı bu eser, müstakil olarak Osmanlı tarihini ele alan ilk tarih olması bakımından önemlidir.²²⁹

II. Bayezid dönemi her ne kadar siyasi hadiseler açısından durgun bir dönem olarak bilinse de, bu devir Osmanlı tarih yazıcılığında altın çağın başlangıcı olmuştur. Osmanlı tarih yazımının büyük örnekleri bu dönemde verilmiştir.²³⁰ Bu dönemde dil, şekil, üslup, muhteva ve tür açısından büyük hamleler yapılmış ve tarihçilik sağlam bir zemine oturtulmuştur. Sistemli tarih yazıcılığın geçiş de bu dönemde gerçekleşmiştir.

II. Bayezid döneminde yazılan tarihlerin en önemlilerinden biri şüphesiz Aşıkpaşazâde’nin Tevârih-i Âl-i Osman adlı eseridir. XV. yüzyılda, asrın başından sonuna kadar neredeyse bir asra yakın bir ömür süren Aşıkpaşazâde, kendisinden sonra gelen tarihçiler için mühim bir kaynak eser ortaya koymuştur.²³¹

Bayezid devrinin bir diğer önemli tarihçisi Mehmed Neşri’dir. Neşri, *Cihannümâ* adıyla altı bölümden oluşan bir dünya tarihi yazmıştır. Günümüze

²²⁷Enverî, *Düstûrnâme-i Enverî*, haz. Mükremin Halil, İstanbul 1928, s.100.

Bilmek istersen bu cengi ser-te-ser,

Bul Teferrücnâme’yi eyle nazar. Bu beyitle daha detaylı bilgi almak isteyenler için Teferrücnâme’yi işaret ediyor.

²²⁸ Yusuf Küçükdağ, “Karamanî Mehmed Paşa”, *DİA*, C.24, İstanbul 2001, s. 450.

²²⁹ R. Şeşen, *Müslümanlarda Tarih Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 486.

²³⁰ Mustafa Oral, *Türkiye’de Romantik Tarihçilik (1910-1940)*, Ankara 2006, s. 55.

²³¹ Aşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, yay. Atsız, Osmanlı Tarihleri – I, İstanbul 1949, s. 91; Kenan İnan, “Klasik Devir Osmanlı Tarihçilerinde Kaynak Kullanma Usulleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XVIII, S. 29, 1996, s. 93-94; Elizabeth Zachariadou, “İlk Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler”, *Söğüt’ten İstanbul’a Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Ankara 2000, s. 342-345.

kadar ulaşan kısmı Sultan II. Bayezid'e sunmuş olduğu Osmanlıları anlatan altıncı bölümüdür.²³²

Tarih-i Ebu'l-Feth adlı eseriyle Fatih'in tarihçisi olarak tanınan Tursun Bey de eserini II. Bayezid döneminde tamamlayanlardandır. Asıl adı Tûr-ı Sînâ olup Tursun Bey lakabıyla tanınmıştır.²³³ Uzun süre devlet hizmetinde çalışmış olup gerek Fatih Sultan Mehmed ve gerekse Sadrazam Mahmud Paşa ile birlikte pek çok kez sefere katılmıştır. Bu nedenle yazar, tarihinde çoğunlukla bizzat şahit olduğu hadiseleri anlatmıştır. Girişi bir siyasetnâme tarzında yazılmış olan eserin, İran tarih yazıcılığında görülen methiye türünün Osmanlılardaki ilk örneği olduğu söylenebilir.²³⁴

Şimdiye kadar bilinen en eski mensur Osmanlı tarihi müellifi Oruç b. Adil'in *Tevârih-i Al-i Osman* adını verdiği kroniğidir. Eser başlangıcından Fatih'e kadar Osmanlı tarihini içerir.²³⁵

II. Bayezid adına tarih kaleme alanlardan biri de Kemal'dir. Uzun süre bilim dünyasında Sarıca Kemal olarak tanınmış olmakla beraber onun Sarıca Kemal olmadığı sonradan anlaşılmıştır.²³⁶ Kemal'in eseri "Selâtin-nâme" veya "Tevârih-i Âl-i Osman" adıyla tanınır.²³⁷

Yazılış Gerekçeleri

Osmanlı tarihçileri eserlerini birçok farklı sebeplerle kaleme almışlardı. "Sebeb-i telif" olarak izah edilen yazılış sebebi çoğunlukla eserin başında veya sonunda ifade edilmiştir.

²³² Faik Reşit Unat, "Neşri Tarihi Üzerinde Yapılan Çalışmalara Toplu Bakış", *Bellekten*, VII/25, Ankara 1943, s. 177-180.

²³³ Tursun Bey, *Tarih-i Ebü'l-Feth*, haz. Mertol Tulum, İstanbul 1977, s.5

²³⁴ Kenan İnan, "Sade Nesirden Süslü Nesire: Fatih'in Tarihçisi Tursun Bey ve Tarih Yazma Tarzı", *Osmanlı*, 8, Ankara 1999, s.293. Erhan Afyoncu, "Osmanlı Siyasi Tarihinin Ana kaynakları: Kronikler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.I, S.2, 2003, s.106.

²³⁵ R. Şeşen, aynı eser, s. 285.

²³⁶ Necdet Öztürk, "Osmanlı Tarih Kaynağı Olarak Selâtin-nâme", *Uluslar Arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, 07-09 Nisan 1999, Konya 2000, s. 61.

²³⁷ Kemal, *Selâtin-nâme (1299-1490)*, haz. Necdet Öztürk, Ankara 2001s. 20.

Osmanlılarla ilgili ilk tarihi yazan şair Ahmedî, Germiyan sarayından ayrıldıktan sonra Osmanlı sarayına intisâb etmiş ve bilhassa Yıldırım Bayezid'in oğlu Emir Süleyman'la dostluk kurmuştu. Bu dostluklarının nişanesi olarak yazmış olduğu tarihi de ona sunmuştur. Ahmedî'nin, İskendernâme'nin sonuna Osmanlı tarihini eklemesinin esas gayesi eğlence ve içki arkadaşı Süleyman'dan emeğinin karşılığını almaktı. Nitekim ekonomik durumu bozuk olan Ahmedî, Emir Süleyman'dan kendi payına düşeni alarak, geçim durumunu düzeltmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Enverî şunları söyler;

Mîr Süleyman dün ü gün sohbet eder
Ahmedî'le dem-be-dem işret eder
Ahmedî dervîşdi bay eyledi şâh
Oldı muhtâc ana cümle ehl-i câh²³⁸

Böylece Ahmedî, bu eserle geçimini temin eden hamisi ve arkadaşı Emir Süleyman'a hem minnet borcunu ödemeye çalışmış hem de ona dedelerinin geçmişte yaptıklarını öğrenme fırsatı vermiştir. Bununla birlikte Ahmedî, bu tarihi yazmaktaki gayesini gönlüne aniden düşen bir ilhama bağlar:

Bu tevârihi çün eyledim beyân
Gönlüme bir nesne düşdi nâgehân²³⁹

Fatih Sultan Mehmed devri tarihçilerinden Enverî, Veziriazam Mahmud Paşa ile birlikte birçok sefere katılmış ve eserini de ona sunmuştur. Kitabı yazarken bir hayli sıkıntı çektiğini belirten Enverî, emeğine karşılığını Mahmud Paşa'dan bir çiftlik köy talep ederek almak istemiştir.

Bin melek şâfi' getürdüm ben ana
Çiftlik bir köy ide ihsan bana

Var ümîdüm kıla himmet ol hudîv
Bile çekdüm bunda zahmet ol hudîv

Enverî her ne kadar yazdığı tarihe karşılık bir köy talep etmiş olsa da eserini yazmadaki esas maksadını insanların geçmişte olan hadiseleri okuyup onlardan ders çıkarmaları şeklinde izah eder. Çektiği tüm sıkıntıların sebebi

²³⁸ Enverî, *Düstûrnâme-i Enverî*, yay. Mükremin Halil, İstanbul 1928, s. 91.

²³⁹ Ahmedî, *Dâstân ve Tevârih-i Âl-i Osman*, *Osmanlı Tarihleri I*, yay. Atsız, İstanbul 1949, s. 6.

bunun içindir. Buna karşılık tek isteğinin ona dua etmeleri ve öldükten sonra kendisi hakkında hayır konuşmalarınıdır.²⁴⁰

Fatih dönemi tarihçilerinden olan Şükrullah, uzun dönem Osmanlı hizmetinde çalıştıktan sonra emekliye ayrılarak Bursa'ya yerleşmiş ve rahat bir emeklilik dönemi geçirmiştir. Kendisine sunulan bu iyiliklere karşılık Şükrullah da Osmanlı sultanlarının hayırlı işlerini yâd ederek borcunu ödemek istemiştir.²⁴¹

Şükrullah'ın tarih yazmaktaki bir diğer maksadı da, dünyada kalıcı bir eser bırakma arzusudur. Zira tarihini yazmaya başladığında atmışlı yaşları geride bırakmış ömrünün sonuna geldiğinin farkına varmıştır. Bu eseri ebedi dünya için bir azık olarak görmektedir.²⁴²

Fatih Sultan Mehmed döneminde "Tevarih-i Selâtin-i Osmaniye" adlı Arapça tarihi yazan Karamanî Mehmed Paşa da veziriazamlığına kadar yükseldiği Fatih başta olmak üzere Osmanlı sultanlarının tarihini yazarak bir yerde kendisine verilen görevlere karşılık vermek istemiştir.²⁴³

Cihannümâ yazarı Neşri ise eserini daha bilimsel gerekçelerle kaleme aldığını belirtmiştir. Ona göre öteki ilimlerde yeteri kadar eserin yazılmış olduğunu buna karşılık tarih ilmine dair yazılan eserlerin dağınık ve eksik olduğunu, bilhassa Türk dilinde yazılmış tarihlerin azlığı nedeniyle bu kitabı yazmaya karar verdiğini belirtmektedir.²⁴⁴ Neşri'nin tarih yazmadaki bir diğer maksadı da, geçmişte yaşananların gelecek nesiller için birer ibret vesikası olarak aktarılmasıdır. Bilhassa hükümdarların tarihten alacağı derslerle vazifelerini daha iyi yapacakları, doğruyu yanlıştan daha kolay ayırt edebilecekleri kanaatindedir.²⁴⁵

²⁴⁰ Enverî, M. H. Yinanç neşri, s. 108.

²⁴¹ Şükrullah, aynı eser, s. 53-67

²⁴² Şükrullah, aynı eser, s. 47.

²⁴³ Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, *Osmanlı Sultanları Tarihi, Osmanlı Tarihleri*, I, yay. Konyalı İbrahim Hakkı, İstanbul 1949, s. 343.

²⁴⁴ Mehmed Neşri, aynı eser, s. 7.

²⁴⁵ Mehmed Neşri, aynı eser, s. 5

Kuruluş dönemi Osmanlı tarihçiliği içinde anılması gereken en önemli şahsiyetlerden birisi de Aşıkpaşazâde olmalıdır. Vefâî* tarikati şeyhi olan Aşıkpaşazâde tarihini bir talep üzerine yazdığını belirtmektedir. Yakın dostlarıyla bir sohbet meclisinde iken Osman soyunun tarih ve güzel hikâyelerinden söz edildiğini, sohbet esnasında kendisinden de bu hususta bildiklerini aktarmasını talep ettiklerini belirtmektedir.²⁴⁶ Muhtemelen daha sonra da dost meclisinde anlattıklarını bir araya toplamak isteğiyle "Tevârih-i Âl-i Osman"ını yazmaya başlamıştır. Aşıkpaşazâde yaşadığı dönemi anlatırken bilhassa kendi görüp işittiği hadiseleri yazdığını belirtmiştir. Ancak şurası muhakkak ki, çok genç yaşta iken gördüklerini veya işittiklerini seksenli yaşlara kadar hafızasında detaylı olarak muhafaza etmesi pek mümkün olamayacağı için, belki de o daha önce eserini müsvedde olarak hazırlamaya başlamıştı.

Aşıkpaşazâde bir derviş gazi olması hasebiyle eserinde Osmanlı sultanlarının gazi yönlerini öne çıkarmaya büyük gayret sarf etmiştir. Sultanları, Allah yolunda savaş yapan gaziler olarak tasvir ettiği gibi, bu gazi sultanlar giriştikleri savaşlardan Allah'ın yardımıyla zaferle çıkıyorlardı. Bu tarihi de insanların Osmanlı sultanlarının kahramanlıklarını okudukları veya dinledikleri zaman, onların ruhlarına dua etmeleri için yazdığını ifade etmiştir. Bu dönemde menâkıbnâmeler ve gazavatnâmeler topluluklar tarafından askeri seferler sırasında, bozahanelerde veya diğer toplantı yerlerinde okunmak ve dinlenmek için düzenlenirdi. Aşıkpaşazâde de eserini bu maksatla yazmıştı.²⁴⁷ Bu nedenle pek çok yerde konuyu soru cevap şeklinde anlatmış, karşısında dinleyici grubu varmış gibi yazmıştır.

Aşıkpaşazade, Anadolu Selçuklu Devleti'ne karşı isyan etmiş bir zümrenin liderliğini yapmış olan Baba İlyas'ın torunudur. Bu nedenle tartışmalı bir kişinin soyundan gelmiş olmanın dezavantajını ortadan

* Vefâî tarikati, Seyyid Ebu'l-Vefâ el-Bağdadî (öl. 1107) tarafından kurulmuştur. Baba İlyas, bu tarihin Anadolu'daki şeyhlerinden biridir. Aşıkpaşazâde dönemine kadar aile bu tarike mensuptur. (Halil İnalçık, "Aşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalıdır?", Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, Ankara 2000, s. 136-137.)

²⁴⁶ Aşıkpaşazâde, Atsız neşri, s. 91.

²⁴⁷ Halil İnalçık, "Aşıkpaşazade Tarihi Nasıl Okunmalı?", s. 126.

kaldırmak için kroniğinde hem son derece devlet yanlısı bir tavır ortaya koyar, hem de dervişlerin rolünü fazlasıyla öne çıkarır.²⁴⁸

Aşıkpaşazâde, gayesinin her ne kadar Osmanlı ailesinin kökenini, asıl yurtlarını, göçlerini ve fetihlerini anlatmak olduğunu söylese de, onun asıl hedeflerinden biri de Vefâî halifesi Ede-Balı'nın ve kendi ailesinin, Osmanlı hanedanının ortaya çıkmasında ve kurulmasında nasıl önemli bir rol oynadığını göstermek idi. Aşıkpaşazâde, bu rolü, kendisinin de mensubu olduğu Vefai tarikatının meşhur bir halifesine, Osman zamanında hakikaten yaşamış olan birisine vermektedir.²⁴⁹

II. Bayezid döneminde eserini yazan Edirneli Oruç Bey de amacının Osmanlı padişahlarının yaptıkları gazaları ve kıssaları anlatmak olduğunu belirtir. Oruç Bey, her dönemde peygamberler ve padişahlar hakkında tarihler yazıldığını bunun da gerekli olduğunu söyler. Eski dönemde yazılan tarihlerin pek çoğu acayip hikâyelerle dolu olmasına rağmen Osmanlı padişahları için bu durumun farklı olduğunu zira onların kıssalarının gerçek olduğunu vurgular. Osmanlı padişahlarının tarihini yazarak da kıyamete kadar adının anılacağı ümidini taşımaktadır.²⁵⁰

İstanbul'un fethi sırasında Fatih'in maiyetinde bulunan ve Enverî gibi gerek Fatih Sultan Mehmed gerekse Sadrazam Mahmud Paşa ile birlikte birçok sefere katılan Tursun Bey, gördüğü pek çok iyilikle, devlet hizmetinde elde ettiği yüksek derecelerde erdiği dirliğe karşı minnet borcu altına girmişti. Onu *Tarih-i Ebü'l-Feth'i* yazmaya iten sebepler bu minnet borcunun karşılığını verebilmektir. O, bu hususta şunları söyler: "Gerçi yazarlık yoluna girenlerden değilim; ama "her kap içindekini sızdırır" hükmünce, yaratılıştaki bulunanın ortaya çıkması gereği imiş; üstelik görülen iyilik ve nimete karşılık şükretmek şeriatın kaçınılmaz gereklerindedir." Görüldüğü üzere onu yazmaya zorlayan başlıca sebepler, dağarcığındaki bilgi ile yaradılışında var olan kabiliyet, bir de erdiği nimetlere karşı özünü kaplayan şükretme duygusudur. Tursun Bey tarihini yazmak için, her hangi bir kimseden teşvik görmemiş ve emir

²⁴⁸ Ahmet Yaşar Ocak, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Dervişlerin Rolü", *Efsaneler ve Gerçekler*, Ankara 2000, s. 69.

²⁴⁹ Halil İnalçık, "Aşıkpaşazade Tarihi Nasıl Okunmalı?", s. 132.

²⁵⁰ Edirneli Oruç Bey, *Oruç Beğ Tarihi*, haz. Atsız, Basım yeri ve tarihi yok, s. 17-18.

almamıştır. Bu nedenle de eserini sultana veya 12 yıl hizmetinde bulunduğu Mahmut Paşa'ya ithaf etmemiştir.²⁵¹

II. Bayezid dönemi tarihçilerinden "Selâtin-nâme" müellifi Kemal'in eserini yazma sebebi diğer yazarlarınkinden farklı değildir. Kemal öncelikli olarak geçimini temin etmeyi hedeflemektedir. Bunu eserinde şöyle ifade eder;

İnayet iylerise bana Hâdî
Tevârîh-nâme'den murâdî

Ki mansıbum kalupdur bir karâra
Bilimezem ne kılam buna çâre

İnayet iylerise bana Allah
Benüm mansıbum arturur şehinşâh²⁵²

Kemal, bu tarih kitabı dışında Sûz-nâme ve Firâset-nâme isimli eserlerinin de olduğunu söylüyorsa da bu eserler günümüze ulaşmamıştır. Bu eserlerden beklediği parayı alamayan Kemal, muhtemelen II. Bayezid'in tarihe olan ilgisi nedeniyle şansını bir de bu alanda denemek istemiştir. Kemal'in eserini yazmadaki ikinci maksadı, isminin yadigâr kalacağını ve unutulmayacağı fikridir. Ayrıca yaptığı işin karşılığında bu eserden faydalananlardan dua alabilmektir. Onu da şu şekilde belirtir:

Murâdum işbu sözden bir du'adur
Du'adur ol ki her derde devadur

Anunçün çekmişemdür dürlü zahmet
Kemâl'ün didiler cânuna rahmet

Ana yazı okuyuban du'adan
Umaram ben du'â bay u gedâdan

Beni her kim du'a ile ana ol
Hudâ rahmetlerin kılsun ana bol²⁵³

²⁵¹ Tursun Bey, aynı eser, s. 7-8; Kenan İnan, "Sade Nesirden Süslü Nesire: Fatih'in Tarihçisi Tursun Bey ve Tarih Yazma Tarzı", s. 293.

²⁵² Kemal, aynı eser, s. 204-205.

Sonuç

Osmanlı tarih yazıcılığı, devletin kuruluş tarihinden en az bir asır sonra başlamış ve ancak İstanbul'un fethinden sonra kendi ilmi metotlarını ortaya koymaya başlamıştır. Bu tarihten sonra ve özellikle II. Bayezid devrinde tarihin siyasi iktidara meşruiyet veren sihirli gücünün farkına varılmıştır. Bu güçten faydalanma adına başta padişahlar olmak üzere devlet adamları tarih yazdırma çabası içerisinde olmuşlardır.

Osmanlı devlet adamlarının tarih ilmine olan teveccühleri tarihçilerin tarih yazma hususunda harekete geçmelerine vesile olmuştur. Tarihçiler yazdıkları eserleri bilhassa saraya takdim ederek emeklerinin karşılığını elde etme gayreti içerisinde girmişlerdir. Aksi halde eseri okuyucuya satarak ondan para kazanmak mümkün değildir.

Osmanlı tarihçilerinin sadece para kazanmak adına tarih kitaplar yazdıklarını söylemek mümkün değildir. Tarihçiler belki de ekonomik gerekçelerden çok daha fazla öldükten sonra feride kalıcı bir eser bırakma arzusuyla kitaplar yazmışlardır. Zira İslam inancına göre insanlar öldükten sonra amel defterleri kapanmaktadır. Fakat öldükten sonra geride hayırlı bir eser bırakanların amel defterleri kapanmaz. Bu nedenle bazı Osmanlı tarihçilerinin geride hayırlı bir eser bırakmak, hayırla yâd edilmek gayesiyle eserlerini yazdıklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Tarih ilmi, gelecek nesillere bir ibret vesikası bırakması açısından hemen her dönemde gerek idareciler gerekse halk nezdinde önemsenmiş. Bir kısım tarihçi de bu doğrultuda gelecek nesillere ibret vesikası bırakma isteğiyle tarih kitapları yazdıklarını belirtmiştir.

²⁵³ Kemal, aynı eser, s. 219.

KAYNAKÇA

Adalıoğlu, Hasan Hüseyin, “Osmanlı Tarih Yazıcılığında Tevârih-i Âl-i Osman Geleneği”, *Osmanlı*, 8, Ankara 1999, s. 286-292.

Adivar, Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1991.

Afyoncu, Erhan, “Osmanlı Siyasi Tarihinin Ana kaynakları: Kronikler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.I, S.2, 2003, s.101-172.

Ahmedî, *Dâstân ve Tevârih-i Âl-i Osman*, *Osmanlı Tarihleri I*, yay. Atsız, İstanbul 1949, s. 1-35.

Akkuş, Mehmet, *Türk Edebiyatı’nda Gazavât-nâmeler*”, *İlim ve Sanat*, S. 8, Temmuz-Ağustos 1986, s. 81-82.

Aşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, yay. Atsız, *Osmanlı Tarihleri – I*, İstanbul 1949, s. 77-318.

Babinger, Franz, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, çev. Dost Körpe, İstanbul 2003.

Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, Ankara 1992.

Banarlı Nihat Sami, *Ahmedî ve Dâsitân-ı Tevârih-i Âl-i Osman*”, *TM*, C. VI, 1936, s. 49-176.

Edirneli Oruç Bey, *Oruç Beğ Tarihi*, haz. Atsız, Basım yeri ve tarihi yok.

Enverî, *Düstûrnâme-i Enverî*, haz. Mükremin Halil, İstanbul 1928.

Gazavât-ı Sultân Murad b. Mehemed Han İzladi ve Varna Savaşları (1443-1444), yay: Halil İnalçık, Mevlûd Oğuz, Ankara 1978.

İnalçık, Halil, “Aşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı?”, *Söğüt’ten İstanbul’a Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Ankara 2000, s. 119-145.

_____, “Osmanlı Tarihçiliğinin Doğuşu”, *Söğüt’ten İstanbul’a Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Ankara 2000, s. 93-117.

İnan, Kenan, “Klasik Devir Osmanlı Tarihçilerinde Kaynak Kullanma Usulleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XVIII, S. 29, 1996, s. 91-135.

_____, "Sade Nesirden Süslü Nesire: Fatih'in Tarihçisi Tursun Bey ve Tarih Yazma Tarzı", *Osmanlı*, 8, Ankara 1999, s.293-300.

İpşirli, Mehmet, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Osmanlı*, VIII, Ankara 1999, s. 247-256.

Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, *Osmanlı Sultanları Tarihi, Osmanlı Tarihleri*, I, yay. Konyalı İbrahim Hakkı, İstanbul 1949, s. 323-369.

Kemal, *Selâtin-nâme (1299-1490)*, haz. Necdet Öztürk, Ankara 2001.

Kurat, Akdes, "Bizansın Son ve Osmanlıların İlk Tarihçileri", *TM, C. III*, İstanbul 1935, s. 185-206.

Küçükdağ, Yusuf, "Karamanî Mehmed Paşa", *DİA, C.24*, İstanbul 2001, s. 449-451.

Levent, Agah Sırrı, *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi*, Ankara 1956.

Ménage, V.L., "Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, IX, 1978, s. 227-240.

_____, "Sultan II. Murad'ın Yıllıkları", *İÜEF Tarih Dergisi*, S. 33, Mart 1980/81, s. 79-98.

Necib Asım, "Osmanlı Tarih Nüvisleri ve Müverrihleri", *TOEM, Cüz. 1*, 1326, s. 41-52.

Ocak, Ahmet Yaşar, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Dervişlerin Rolü", *Efsaneler ve Gerçekler*, Ankara 2000, s. 67-80.

Oral, Mustafa, *Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1910-1940)*, Ankara 2006.

Ortaylı, İlber, "Menkıbe", *Efsaneler ve Gerçekler*, Ankara 2000, s. 11-22.

Özcan, Abdulkadir, "Fatih Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 14, Yıl. 2003/1, s. 55-62.

Öztürk, Necdet, "Osmanlı Tarih Kaynağı Olarak Selâtin-nâme", *Uluslar Arası Kuruluşunun 700. Yılı Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, 07-09 Nisan 1999, Konya 2000*, s. 61-97.

_____, "Osmanlılar'da Tarih Yazıcılığı Üzerine", Osmanlı, VIII, Ankara 1999, s. 257-261.

_____, "XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihçileri ve Eserleri" Türk Dünyası Tarih Dergisi, S. 25, Ocak 1989, s. 26-32.

Şahin, Tahir Erdoğan, "Osmanlı 'Kayı' Aşiretlerinde; Göçebelikten Yerleşikliğe Geçiş Sürecini İçerisinde Meydana Gelen Bazı Temel Değişimler", VI. Osmanlı Sempozyumu (Söğüt Eylül 1991), Ankara 1992, s. 13-22.

Şeşen, Ramazan, Müslümanlarda Tarih Coğrafya Yazıcılığı, İstanbul 1998.

Şükrullah, Behçetü't-Tevârih, yay: Atsız, Osmanlı Tarihleri – 1, İstanbul 1949, s. 37-76.

Tozlu, Selahattin, "Anadolu Türk Tarihi ve Anadoluculuk", Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, S: 9, yıl: 2004, s. 397-410.

Turan, Osman, İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler, Ankara 1984.

Tursun Bey, Tarih-i Ebü'l-Feth, haz. Mertol Tulum, İstanbul 1977.

Unat, Faik Reşit, "Neşri Tarihi Üzerinde Yapılan Çalışmalara Toplu Bakış", Belleten, VII/25, Ankara 1943, s. 177-202.

Werner, Ernst, Büyük Bir Devletin Doğuşu Osmanlılar (1300-1481), çev. Yılmaz Öner, İstanbul 1988.

Witteck, Paul, Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu, çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul 2000.

Yılmaz, Engin, "Gazavât-nâme Tanımı, Tarihî Gelişimi, Kapsamı, Yeni Bir Tasnifi", Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı:118, Şubat 1999, s. 181-184.

Zachariadou, Elizabeth, "İlk Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler", Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, Ankara 2000, s. 341-394.